

Metafora u pjesmama Zabranjenog pušenja

Šimek, Lovro

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:956417>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Lovro Šimek

Metafora u pjesmama Zabranjenog pušenja

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Lovro Šimek
Matični broj:

Metafora u pjesmama Zabranjenog pušenja

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: prof. dr. sc. Danijela Marot Kiš

Rijeka, 2023.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova

izradio/la samostalno pod mentorstvom _____.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

Sažetak

Ovaj je rad vezan uz popularnu jugoslavensku grupu *Zabranjeno pušenje* i metafore u nekim njihovim poznatim pjesmama. U uvodnom dijelu rada bit će predstavljeno stvaralaštvo *Zabranjenog pušenja* od osnutka sastava pa sve do danas. Također, predstaviti će se stilska figura metafore te nešto i o konceptualnoj metafori o kojoj pišu George Lakoff i Mark Johnson u knjizi *Metafore koje život znače* (1980). U središnjem dijelu rada prevladavat će primjeri metafora iz konkretnih pjesama. Pri tome će pjesme biti tematski podijeljene na pjesme posvećene gradu Sarajevu, u kojem je sastav osnovan, pjesme u kojima se tematizira društveno politička slika vremena u kojem je pjesma nastala, a vežući se na politiku govorit će se i o ratu, tj. kako su autori kroz pjesme doživljavali vrijeme pred sam rat, i, s druge strane, kakav je dojam isti ostavio na autore pri stvaranju poratnih pjesama. Za kraj središnjeg djela bit će predstavljene pjesme kojima su teme ljubav i zaljubljenost. U zaključku će se ukratko dati osvrt na utjecaj hitova *Zabranjenog pušenja* i njihova važnost u povijesti popularne kulture ovih prostora.

Ključne riječi:

Zabranjeno pušenje, metafora, Sarajevo, politika, rat, ljubav

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. <i>Zabranjeno pušenje</i>	3
3. O metafori.....	6
3.1. Kognitivna lingvistika i konceptualna metafora.....	7
4. Metafore u pjesmama <i>Zabranjenog pušenja</i>	10
4.1. Sarajevo.....	10
4.2. Politika.....	12
4.3. Rat: Prije i poslije.....	16
4.4. Ljubav.....	19
5. Zaključak.....	22
6. Popis literature.....	23

1. Uvod

Grupa teenagera u zadimljenom podrumu zgrade u tadašnjoj ulici Fuada Midžića broj 19 na sarajevskom Koševu pripremala se za svoju prvu svirku, još uvijek kao sastav bez službenog imena. Dok su smišljali kako bi se mogli nazvati, u pomoć je uskočila majka Neleta Karajlića, koja je, vidjevši veliki oblak dima u podrumu, rekla: „Ne može ovako! Ovdje mora biti zabranjeno pušenje!“¹

Ostalo je povijest.

Tradicija benda dulja od četrdeset godina dala nam je pregršt pjesama u kojima možemo pronaći metaforičnost, još od razdoblja s početka osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, kada se bend pojavio, pa sve do današnjih dana.

Bend je nastao i započeo sa svirkama u vrijeme kad je predsjednik Tito bio na samrti, pa su u tih prvih nekoliko godina nakon njegove smrti skriveno pjevali o njemu ili ga isto tako metaforički skriveno spominjali na svojim koncertima.

Anegdota o tome stiže iz Rijeke, gdje je frontmen grupe Nele Karajlić tijekom koncerta uzviknuo rečenicu: „Crk'o Maršal.“, misleći zapravo na pojačalo marke *Marshall*, ali u to vrijeme vjerojatno su svi mislili na ne tako davno preminulog Josipa Broza Tita.

Njihove pjesme su prožete dubokim pričama o povijesti, ljubavi ili o svakodnevnim, i to uglavnom stvarnim, likovima koje su opjevali u svom rodnom Sarajevu. Pred sam početak rata i raspad Jugoslavije, pjesme kao da aludiraju na skori početak rata u Jugoslaviji i raspad te državne tvorevine. Upravo ćemo tu nakon Tita i ostalih prikriivenih tema putem metafora pronaći i drugu glavnu temu njihovog stvaralaštva, a to je rat.

Rat će ipak biti vidljiviji u njihovim pjesmama nakon rata, ali to više neće biti isti bend. Bit će to dva benda na dvije strane i to u tri različite države.

Početakom devedesetih godina 20. stoljeća originalno se *Zabranjeno pušenje* raspalo. Frontmen grupe Nele Karajlić je izbjegao u Beograd, a idejni tvorac grupe Davor Sučić poznatiji kao Sejo Sexon tijekom rata je boravio u rodnom Sarajevu, a kasnije i u Zagrebu. Od sarajevskog prijeratnog *Zabranjenog pušenja*, nakon rata smo dobili dva *Pušenja*, zagrebačko koje je vodio Sejo i beogradska koje je vodio Nele.

Oba su benda 1997. godine izdala albume i to s upečatljivim metaforičnim nazivima, *Fildžan viška* i *Ja nisam odavle* koji su itekako govorili o nedugo završenim ratnim sukobima.

¹Veče sa Ivanom Ivanovićem: Gost Nele Karajlić, url: <https://www.youtube.com/watch?v=iYtM9IUZJiY>, posjećeno 15.7.2023.

Nele se s godinama sve manje bavio glazbom i svijetu se predstavio kao autor knjige *Fajront u Sarajevu* o životu u *olimpijskom gradu* prije rata kao i *fajrontu* kojim je završio taj dio života.

Sejo Sexon je, s druge strane, nastavio ono što su njih dvojica započeli početkom osamdesetih godina i sve do današnjih dana odlučio je svijetu davati glazbu koja nerijetko priča o političkim situacijama na Balkanu.

Odabirom ove teme, pokušat ću predstaviti jedan duh vremena ispričan u nekoliko albuma i pobliže približiti stihove u kojima se nerijetko *skriva* puno više od onoga što čujemo.

2. Zabranjeno pušenje

Godine 1979. na drugom programu Radio Sarajeva pokrenuta je emisija *Primus*, odnosno *Priče i muzika subotom*. Oko tog omladinskog programa koji je uređivao Boro Kontić, u svibnju 1981. godine okupila se grupa tadašnjih teenagera koji su dobili svoj petnaestominutni blok nazvan *Top lista nadrealista*. U ekipi su bili Nenad Janković (dr. Nele Karajlić), Zenit Đozić, Zlatko Arslanagić, Boris Šiber, Dražen Ričl i Saša Kontić. Njihovi prilozima su na duhovit način pratili socijalno-političko stanje u tadašnjoj Jugoslaviji i vrlo brzo su stekli ogromnu popularnost. Upravo oni začetnici su pokreta *novi primitivizam*, koji je bio svojevrsni sarajevski odgovor na *novi val*, tj. glazbeno umjetnički pokret koji se krajem sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća javio u mnogim gradovima u Jugoslaviji. Termin pokreta skovao je Mirko Srdić, (Elvis J Kurtovich).

Zabranjeno pušenje osnovano je 1980. godine. U početku su se nazivali *Pseudobluz bend*, a grupu su činili Nenad Janković, Zenit Đozić, Mustafa Čengić Muće, Mladen Mitić Munja, Ognjen Gajić i gitarista Davor Sučić (Sejo Sexon). U svojoj zgradi preuredili su podrumsku prostoriju za vježbe i nazvali je *DP Zaborav* (Dernek prostorija Zaborav).

Debi album *Das ist Valter* objavili su 1984. godine. Ploču otvara uvodna tema iz kultnog filma *Valter brani Sarajevo*. Najveći hit bila je *Zenica blues*, a tu su još i pjesme poput *Neću da budem Švabo u dotiranom filmu*, *Šeki is on the road again*, kao i monolog *Pamtim to kao da je bilo danas*. Pjesme su napisali Karajlić i Sexon. Vješto koristeći citate sa svjetske rock scene, s naglaskom na grupi *The Rolling Stones*, uz tekstove koji su se bavili uličnom sarajevskom tematikom, vrlo brzo su stekli epitet predvodnika novoprimitivnog vala. Uz sastav *Elvis J Kurtovich and his Meteors* predstavili su taj pravac koji je uključivao redovnu upotrebu sarajevskog slenga, navijanje za nogometni klub *Željezničar*, zezanje na svaku dostupnu temu i specifično oblačenje (blatnjave šimike, štofane zvoncare, šarene košulje sa velikom kragom ili nogometne trenirke).

U jesen 1984. godine krenuli su na turneju po Jugoslaviji. Publika ih je prihvatila, ali kritika im je zamjerala nedovoljnu instrumentalističku potkovanost. Budući da su se sve više bavili satirama, prvi ozbiljniji problem imali su 27. studenog 1984. godine nakon koncerta u Rijeci. Kako im se pokvarilo pojačalo marke *Marshall* Karajlić je rekao: "Crk'o maršal! Mislim na pojačalo". Publika se nasmijala, ali *štos* je također čuo i *netko tko ga nije trebao čuti*. Po novinama je krenula hajka na grupu zbog vrijeđanja druga Tita, koncerti su im masovno

otkazivani, a Karajlić i ostali pozvani su na odgovornost. Poluslužbeno su skinuti s radijskih i televizijskih programa. Tijekom idućeg proljeća hajka se stišala sama od sebe i ubrzo je većini izgledala smiješna. (Janjatović 2007: 244)

U relativno mirnoj atmosferi snimili su dupli album *Dok čekaš sabah sa šejtanom* objavljen 1985. godine. Ključne pjesme bile su *Djevojčice kojima miriše koža*, *Stanje šoka*, *Ibro dirka* i *Nedjelja kad je otiš'o Hase*. Većinu materijala napisali su Sejo Sexon, Nele Karajlić, Dražen Janković i Elvis J. Kurtovich.

Pred treći album *Pozdrav iz zemlje Safari* iz grupe su otišli gitarista i ritam sekcija, tako da su snimali sa gitaristom Predragom Kovačevićem, bubnjarom Farisom Arapovićem, a na basu je u tri pjesme gostovao redatelj Emir Kusturica. Pjesme je opet smislio tandem Sexon/Karajlić, U pjesmi *Kako je Velika Britanija postala probušeni dolar* koautor je Kusturica. Sa albuma su se izdvojili hitovi *Balada o Pišonji i Žugi*, *Hadžija ili bos* i *Posljednja oaza (u lošoj formi sam)*

Za četvrtu ploču *Male priče o velikoj ljubavi* najviše pjesma napisao je Sejo Sexon. U grupi su tada svirali klavijaturista Jadranko Džihan i basista Darko Ostojić, članovi *Top liste nadrealista*. Osim pjesama *Guzonjin sin*, *Kanjon Drine* i *Zvijezda nad Balkanom*, ploča je osrednje prošla kod publike. Zbog toga su krenuli na zajedničku turneju sa *Top listom nadrealista* i grupom *Bombaj štampa*, čiji je frontmen bio Branko Đurić Đuro.

Na samostalnim promotivnim koncertima i dalje su dobro prolazili kod publike zadržavajući optimizam koji je tada većini bio prijeko potreban. Tako je na sarajevskom koncertu u studenom 1989. godine publika burno pozdravila Karajlića koji je na binu izašao sa jugoslavenskom zastavom. Nekoliko mjeseci pred početak rata u Bosni i Hercegovini, Nele i Sejo Sexon odlučili su prestati sa zajedničkim radom jer su im se buduće glazbene koncepcije razlikovale.

Početak rata u Sarajevu Nele se preselio u Beograd. Ponovo aktivirano *Zabranjeno pušenje* publici je predstavio 1993. godine koncertima u beogradskom Domu omladine, a trijumfirali su na rasprodanom Tašmajdanu krajem ljeta 1996. godine.

Album *Ja nisam odavle* snimili su u proljeće 1997. godine. Autor pjesama je Nele Karajlić, a kao hitovi su se izdvojile *Ženi nam se Vukota*, *Od istorijskog AVNOJ-a* i *Tri ratna hamera*. Dio tema sa albuma kao i novi materijali iskorišteni su u filmu Emira Kusturice *Crna mačka, beli mačor*. Muziku za film radili su Nele Karajlić, Vojislav Aralica i Dejan Sparavalo. Grupa je uz premijeru filma *Crna mačka, beli mačor* imala uspješnu turneju po Italiji, a zatim su odsvirali seriju koncerata po Europi i to na značajnijim festivalima. Uz radikalno izmijenjen

zvuk i imidž oni su na tim nastupima, pod imenom *Emir Kusturica & The No Smoking Orchestra* promovirali balkanski folk i svojevrsnu cirkusnu predstavu. (Janjatović 2007: 245) Sejo Sexon i Elvis J. Kurtovich su u Zagrebu 1995. godine pokrenuli drugo *Zabranjeno pušenje*, koje, uz promjene članova sastava, svira i danas.

Od 1997. izdali su albume *Fildžan viška* (1997.), *Hapsi sve* (1998., koncertni album), *Agent tajne sile* (1999.), *Bog vozi Mercedes* (2001.), *Live in st. Louis* (2004., koncertni album), *Hodi da ti čiko nešto da* (2006., dvostruki album), *Muzej revolucije* (2009.), *Radovi na cesti* (2013.), *Šok i nevjerica* (2018.) i *Karamba* (2022., dvostruki album).

Kao najveći hitovi zagrebačko-sarajevskog *Zabranjenog pušenja* ističu se: *Možeš imat moje tijelo*, *Fildžan viška*, *Jugo 45*, *Karabaja*, *Počasna salva*, i *Boško i Admir*. (Janjatović 2007: 246)

3. O metafori

Metafora (od grčkog *metá*, preko i *phérō*, nosim: odatle *metaphorá*, prijenos) vjerojatno je najpoznatija i u analizama najčešće spominjana pjesnička figura uopće.

Mnogi je teoretičari opisuju kao skraćenu poredbu, tj. kao takvu poredbu u kojoj se ne kazuje što se sa čime uspoređuje nego se jedino iskazuje drugi način uspoređivanja. (Solar 2005: 76)

Drugi teoretičari, opet, nisu skloni da metaforu razmatraju kao prenošenje značenja nego je radije shvaćaju kao zamjenu značenja jedne riječi značenjem druge riječi. Metafora je tako shvaćena kao figura u kojoj se jedna riječ upotrebljava umjesto druge, odnosno čak kao posebna metoda opisivanja koja izjednačuje jednu stvar s drugom na taj način što tu prvu stvar uzima kao da je druga. U tom se smislu ipak najčešće gube razlike između metafore i ostalih tropa, ili se pak razvijaju učenja u kojima osobito metafora i metonimija dobivaju nova značenja, takva značenja koja su neovisna o sustavu figura retorike. Metaforom, se po načelu sličnosti, prenose pojmovi i nazivi iz jednog područja života i svijeta u druga područja, povezuje se ono što svagdašnji govor rijetko povezuje i uspostavlja takve veze i odnosi među pojavama i stvarima kakve jezik svakodnevice ili znanstveni jezik u pravilu teško uočavaju. (Solar 2005: 77)

Metafora je još od antičkih vremena privlačila pažnju kao najsnažnija i najčešća figura. Skoro dvije tisuće godina proučavana je u retorici. Aristotel metaforu definira kao „prijenos naziva s predmeta koji označava na neki drugi, i to ili s roda na vrstu, ili s vrste na rod, ili s vrste na vrstu, ili najzad na osnovu analogije.“ (Aristotel 2008: 91) Njeno se značenje, prema klasičnoj retorici, oblikuje u srazu pravog (konvencionalnog) i nepravog (prenesenog) značenja. Ono je uvijek u nekom kontekstu i višestruko je o njemu ovisno. Povezivanjem različitih područja, metafora reorganizira naše viđenje svijeta, pokreće imaginaciju, obogaćuje percepciju, a iskazu daje neposrednost i slikovitost. Sastavni je dio svih uporaba jezika, od razgovornog preko medijskog do pjesničkog izraza. Na primjeru metafore „Svijet je pozornica“ između *svijeta* i *pozornice* nisu posrijedi stvarne već pripisane srodnosti. Nešto apstraktno i teško predočivo prikazano je konkretnom slikom. (Bagić 2012: 187)

Nadalje, metafore, s obzirom na prisutnost pravog i posuđenog imena, mogu biti eksplicitne i implicitne. U eksplicitnoj metafori prisutno je i pravo i posuđeno ime. Osnovni je smisao zajamčen, a figurativni smislovi ga mijenjaju, šire i dopunjuju. Taj tip metafore najčešće ima tri pojavna lika. Prvi je atribucijska metafora, koja se realizira kao subjektivna definicija (A1 je A2), npr. „Rijeka je već 30 godina trn u Dinamovoj peti“. Drugi je apozicijska metafora

gdje imamo gramatičko suprotstavljanje izraza koji se metaforizira i izraza kojim se metaforizira, npr. „Bog noći mjesec“. Treći tip su determinacijske metafore u kojoj nalazimo genitivnu sintagmu kojom se poetizira ili figurativno karakterizira riječ ili izraz, npr. „U Albaniji kiša kamenja, a u Izraelu kiša metaka“.

Implicitne metafore imaju samo posuđeno ime te je primatelj suočen isključivo s pripisanim obilježjima i zatječe se u ulozi odgonetača. U ustaljenim implicitnim metaforama, poput *mačke* ili *bijele vrane*, primatelj će lako razumjeti njihov smisao (*mačka* je metafora za lijepu djevojku, a *bijela vrana* za iznimku). S druge strane, kad je riječ o poetskim implicitnim metaforama, one su uporišta različitih čitanja. Ona nije svediva na očitost. Kontekstualna je, nerijetko okružena drugim metaforama, imenuje ono neizrecivo, ono što izmiče imenovanju. Na primjer:

„iza i prije mene
umorna i pusta ravnica
osjećam srušeno vrijeme
i razvaline lica“

U četiri stiha pjesme J. Severa pojavljuju se tri metaforična izraza (*umorna pusta ravnica*, *srušeno vrijeme* i *razvaline lica*) koji, u kombinaciji s naslovnom metaforom (*Prostorno sagorijevanje*) i u međusobnom suodnosu sugeriraju ili posebno emocionalno stanje govornika ili njegov položaj u vremenu i prostoru, a možda i nešto treće. (Bagić 2012: 190)

3.1. Kognitivna lingvistika i konceptualna metafora

Kognitivna lingvistika pravac je u lingvistici proizašao kao reakcija na formalne lingvističke pristupe koji su u središte interesa stavljali sintaksu, tzv. sintaktocentrične pristupe, a zanemarivali semantiku odnosno značenje. Kognitivna lingvistika pojavila se sedamdesetih godina prošloga stoljeća, a njezinim se utemeljiteljima smatraju Ronald Langacker, George Lakoff i Leonard Talmy, koji u svojim radovima u središte opisa stavljaju značenje kao glavnu svrhu gramatičkog opisa.

Kognitivna lingvistika jest pristup jeziku koji jezik promatra kao dio ljudskoga kognitivnoga sustava i proučava ga u sprezi ponajprije s percepcijom, mišljenjem i razumijevanjem, s kojima je u izravnoj i neprekidnoj interakciji.

Kognitivna lingvistika nastala je kao reakcija na formalne, transformacijsko-generativne pristupe koji su isticali važnost sintakse, a zanemarivali semantiku gotovo u potpunosti, smatrajući da je gramatika autonomni, algoritmički izračunljiv skup jedinica. Nasuprot tomu, kognitivna lingvistika ističe povezanost i neodvojivost sintakse i semantike. Gramatiku tvori slijed simboličkih jedinica, čime se ističe da ne postoji granica između leksika i sintakse.²

Govoreći o konceptualnoj metafori u kognitivnoj lingvistici, najveći i najutjecajni doprinos iznijeli su Lakoff i Johnson u svojoj knjizi *Metafore koje život znače* (engl. *Metaphors we live by*, 1980), koja je jedno od najznačajnijih djela o konceptualnoj metafori.

Lakoff i Johnson govore kako je naš konceptualni sustav ustrojen metaforički, a metafore nam služe kako bi pomoću jasnijih koncepata objasnili manje jasne koncepte. Koristeći niz primjera žele prikazati kako je naš jezik pun metafora.

Na samom početku knjige daju primjer konceptualnih metafora *RASPRAVA JE RAT* i *VRIJEME JE NOVAC* (Lakoff i Johnson 2015: 4-8). One imaju vrlo široku upotrebu. Kažemo da netko može *pobiti* naše argumente ili *oboriti* nečiju tvrdnju, također, netko može *tratiti* naše vrijeme i pitamo se *vrijedi* li to nečijeg vremena. Ove metafore nazivaju se *strukturnim metaforama*.

Orijentacijske metafore iduća je vrsta metafora koju Lakoff i Johnson navode, a čini ih čitav sustav koncepata koji su u međuočnosu te se odnose na prostornu orijentaciju, prije svega na GORE i DOLJE: Tako se koncepti poput *SRETNO*, *SVJESNO*, *ZDRAVLJE* i *ŽIVOT*, nalaze gore, dok su *TUŽNO*, *NESVJESNO*, *BOLEST* i *SMRT*, dolje. Svaka orijentacijska metafora ima svoju unutarnju sustavnost te su metafore povezane i međusobno koherentne, one su ukorijenjene u fizičkom i kulturnom iskustvu, a to iskustvo pruža niz različitih mogućnosti za metaforično mišljenje i ovisi o raznim kulturama. Metafora *DOBRO JE GORE*, što je fizička osnova, može biti u kombinaciji s metaforom *DRUŠTVO JE OSOBA*. Biti pun vrlina znači ponašati se u skladu s normama koje su uspostavili društvo ili pojedinac radi očuvanja vlastite dobrobiti. *VRLINA JE GORE* jer je iz perspektive društva ili pojedinca dobro ponašanje i korelaciji s društvenom dobrobiti. Budući da su društveno utemeljene metafore dio kulture, upravo je gledište društva ili pojedinca važno. (Lakoff i Johnson 2015: 14-17)

Metaforu je nemoguće razumjeti neovisno o njezinoj iskustvenoj osnovi. Zbog različitih iskustvenih osnova moguće je imati i nekoherentne metafore npr. *DOVRŠENO* i *NEPOZNATO* su obje gore. (Lakoff i Johnson 2015: 20)

² kognitivna lingvistika, url: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32240>, posjećeno 17.8.2023.

Treći tip metafore koji Lakoff i Johnson spominju su ontološke metafore. One imaju različite namjene, a te se namjene zrcale u različitim vrstama tih metafora.

Kao primjere toga Lakoff i Johnson (2015: 25-29) navode metaforu INFLACIJA JE ENTITET („Inflacija snižava naš životni standard.“, „Kupnja zemljišta najbolji je lijek *protiv inflacije*.“), gdje se inflacija promatra kao entitet, što nam omogućuje da na nju referiramo, kvantificiramo ju, identificiramo njene pojedine aspekte, pojмимо je kao uzrok, djelujemo u skladu s njom i na koncu da povjerujemo da ju razumijemo. Ontološke metafore poput ovih nužne su da bismo uopće mogli pokušati racionalno se nositi sa svojim iskustvima. Tu je i metafora UM JE ENTITET, koji se kulturno može razložiti u UM JE STROJ ("Mozak mi danas jednostavno ne *funkcionira*.“) ili UM JE LOMLJIV PREDMET ("Ego joj je jako *krhak*.“). Ove metafore navode različite vrste predmeta i različite metaforičke modele za um te nam to omogućava da se usredotočimo na različite aspekte mentalnog iskustva. Metafora STROJA daje predodžbu uma kao nečega što je moguće upaliti i ugasiti, što ima određenu razinu učinkovitosti, proizvodne kapacitete, unutarnji mehanizam, izvor energije i režim rada. Metafora LOMLJIVA PREDMETA nije tako bogata jer nam dopušta da se govori samo o psihičkoj snazi. Daljnji primjeri tiču se metafora spremnika, a to su: VIDNA POLJA SU SPREMNICI. Taj se metaforički koncept prirodno nameće s obzirom na to da je omeđen fizički prostor SPREMNIK, a naše je vidno polje u uzajamnoj vezi s tim fizičkim prostorom. (“Brod *nestaje* iz našeg vidokruga”).

4. Metafore u pjesmama *Zabranjenog pušenja*

4.1. Sarajevo

Debitantski album *Das ist Walter* objavljen 1984. predstavlja kamen temeljac koje je *Zabranjeno pušenje* vinulo u zvijezde. Naziv je dobio po legendarnoj posljednjoj sceni filma *Valter brani Sarajevo* (r. Hajrudin Krvavac, 1972.) u kojoj njemački časnik Von Dietrich, prilikom odlaska iz grada, Nijemcima koji ga prate s brda pokazuje Sarajevo i govori „Das ist Valter“. Time je simbolički htio prikazati koliko je pokret otpora bio jak u ondašnjem Sarajevu te da jedna osoba bez podrške ostalih građana ne bi uspjela pružiti takav otpor. Album otvara upravo završna tema iz filma.

Ne čudi što je baš ovaj film odabran kao inspiracija za naslov albuma. *Valter brani Sarajevo* bio je vrlo utjecajan film među tadašnjim Sarajlijama. Nele Karajlić je u jednom intervjuu izjavio kako: „u njihovoj raji nije bilo čovjeka koji nije znao film napamet“ i dodao kako ga je i on pogledao „osam hiljada puta“³.

Iz naslova albuma možemo vidjeti upravo metaforu grada Sarajeva. Gotovo svaka pjesma na albumu ima neku poveznicu s njim. Spominju se lokaliteti grada poput Baščaršije (*Anarhija all over Baščaršija*), ulice Fuada Midžića (*Selena, vrati se Selena*) i groblja Bare (*Zenica blues*). Današnje kino Bosna opjevano je u pjesmi *Kino Prvi maj*, a tu su još i likovi poput Šekija, sarajevskog taksiste koji se tada upravo vratio iz zatvora (*Šeki is on the road again*) i babe Atifa koji je, dok je napuštao svoju obitelj, u jednoj ruci imao pivo, a za reverom značku Nogometnog kluba Sarajevo (*Pamtim to kao da je bilo danas*)

Naravno, Sarajevo i njegova okolica bitni su čimbenici raznih pjesama i u kasnijem radu grupe. Na primjer, u pjesmi *Kažu mi da novog frajera imaš (Dok čekaš sabah sa šejtanom, 1985.)* vidimo primjer orijentacijske metafore iz stihova:

„Ti ćeš s njime da ideš na Jahorinu
tamo je lijepo i zdravo štaviše
A ja ću ostati u prljavom gradu
i ustima hvatati kapi kiše.“⁴

³ Partizanski Film Dokumentarac, url: https://www.youtube.com/watch?v=0zfcXV_PISw&t=2651s, posjećeno 17.7.2023.

⁴ *Zabranjeno pušenje*: url: <http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/dok-cekas-sabah-sa-sejtanom/>, posjećeno 20.8.2023.

Mjesto gdje će djevojka iz pjesme otići s novim frajerom, Jahorina, nalazi se iznad Sarajeva, tj. gore, a gore predstavlja nešto dobro („tamo je lijepo i zdravo štaviše“), dok se mladić koji pjeva pjesmu nalazi „u prljavom gradu“, tj. dolje što je manje vrijedno i frustrirajuće i to mu, naravno, nikako ne odgovara.

Pjesma *Karabaja* govori o duhu motocikliste koji se „negdje nasred Trebevića“⁵ znao noću ukazivati umornim putnicima.

Još jedna važna pjesma koja pjeva o gradu pod Trebevićem je i poslijeratni hit *Fildžan viška* (*Fildžan viška*). U prvih nekoliko stihova autor spominje događaje koje je doživio od svoje rane mladosti, počevši od 1969. pa sve do 1992. godine kad je počeo rat u Bosni i Hercegovini.

Riječ *fildžan* ovdje predstavlja važan motiv prije i poslije rata.

Fildžan viška prije rata bio je metafora za nešto dobro, vezano za društvo, zajedništvo i prijateljstvo, aludirajući tu na jedinstvo prije ratnog zbivanja, kada nisu bile bitne vjera i nacija i jednostavno se, kao i u ovoj pjesmi govorilo:

„stari reče tad:

Vidiš tu svako zna

politika je prosta stvar.

Kafu kad zakuvaš, fildžan se ostavlja

Ako 'ko naiđe, jebi ga!

To ovdje svako zna,

to je raja iz Sarajeva“.⁶

Takav se fildžan ostavlja za sve i svi su svima *raja*. Tako se barem mislilo prije nego je počeo rat.

Fildžan nakon rata u autoru budi sjećanja na prijeratno vrijeme i pokazuje se kako priča o *raji iz Sarajeva*, očito, nije bila utemeljena. To je podražaj i sjećanje na ratno vrijeme. Sada ga više fildžan neće asociirati na nešto dobro, lijepo, toplo i ljudsko već će ga povezati upravo s potpuno suprotnim pojmovima vezanim uz rat. Fildžan je u tom kontekstu metafora za promjene izazvane unutar države nakon rata koja karakterizira samog autora i kod njega izaziva podražaje, odnosno onog njemu realno doživljenog vremena u kojem je doživio, jednako kao i većina sarajevske *raje*, traumu i zato je odlučio napisati pjesmu o traumama

⁵ Zabranjeno pušenje: <http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/bog-vozi-mercedes-2/>, posjećeno 20.8.2023.

⁶ Zabranjeno pušenje: <http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/fildzan-viska-2/>, posjećeno 20.8.2023

građana jedne države, te je tako definirao zajedničko mišljenje jedne grupe ljudi, ljudi koji su preživjeli opsadu Sarajeva.

Dakle, vidimo kako uspostava pojma, u ovom slučaju *fildžana*, svakako prethodi sposobnosti subjekta da ga smisleno imenuje, a ona se izvodi iz iskustvene baze. U ovom je slučaju to iskustvo rata, posredstvom tijela koje zaprima podražaje i na njih reagira, odnosno posredstvom mozga koji prepoznaje i sistematizira relacije između podražaja i posljedičnih reakcija gradeći u samome sebi neuronske pretpostavke za njihovo buduće smisleno procesuiranje. Svaka riječ gradi se na nekome pojmu, a pojam na nekome neuronskome uzorku, što znači da imenovanje pojma, odnosno njegovo ojezičenje, već i samo po sebi tvori ishod tijelom omogućena spoznajnoga procesa koji tome činu prethodi, iako ono istovremeno tvori i temeljnu pretpostavku za eksternalizaciju značenja i njegovo daljnje komunikacijsko procesuiranje. Jezični znak u konačnici postaje reprezentantom neke vanjske pojavnosti te za njim posežemo kako bismo na tu pojavnost u činu komunikacije uz mogli skrenuti pažnju svojim sugovornicima, no on je isto tako i reprezentant oku nevidljiva ali u tijelu zastupljena neuronskoga uzorka koji svakom usvojenom jezičnom obliku podaruje i oku nevidljivu ali tjelesno zadanu neurobiološku dubinu. (Stanojević 2014 : 223)⁷

4.2. Politika

Jedna od osnovnih premisa grupe bilo je da, kroz dobro zezanje, članovi sastava približe i predstave ono što je svima bilo dobro poznato u ono vrijeme, politička i društvena zbivanja u zemlji, zemlji u kojoj je smrt predsjednika Josipa Broza Tita bila još svježja. Pjesme su svakako bile najbolji način da se putem humora i metafora približi viđenje ondašnjeg stanovništava. Post-Titovu Jugoslaviju čekali su mnogi izazovi. Trebalo se priviknuti na novonastale okolnosti nastale nakon smrti čovjeka koji je vladao zemljom trideset pet godina. Pjesma koja opisuje navedenu situaciju jest *Nedjelja kad je otišao Hase* (1985.).

Ova se pjesma može analizirati dvojako i pri tome je važan pojam pretapanja koncepata. Temelj pretapanja koncepata valja potražiti u metaforičkim prijenosima koji se odvijaju između senzorno-motoričke (opće) i iskustvene (subjektivne) domene. Senzorno-motorička domena je tjelesne naravi i tiče se ukupnosti fizičkih iskustava koja čine sastavni dio razvoja ljudske jedinice: fizičkog kontakta među ljudima i s njime povezanih osjeta. Tako primjerice,

⁷ Prema Biti, Marina – Marot Kiš, Danijela. 2014. *Konceptualna metafora i kognitivna poetika*.

osjet topline u majčinu naručju možemo promatrati kao pozitivno iskustvo, budući da se osjet fizičke ugone subjektivno povezuje s osjećajem sigurnosti i pripadanja koji sama toplina posreduje. Takvim povezivanjem dviju domena, osjetilne i doživljajne, Joseph E. Grady (1997.) tumači činjenicu da riječ toplo u jeziku ne funkcionira samo kao denotator određena fizičkoga iskustva ili same fizikalne pojave, već se koristi i kao pozitivna oznaka u široku rasponu fraza koje se temelje upravo na momentu subjektivnoga iskustva: kada primjerice govorimo o toplini pogleda ili osmijeha, ili o toplini riječi koje nam je netko uputio, kao i kada općenito govorimo o toplini ljudskih druženja. (Stanojević 2014 : 211)⁸

Dakle, prva operacija kognitivnog procesa je detekcija podražaja, a u ovom slučaju slušanje same pjesme. Nakon slušanja trebali bismo procesuirati naše osjete vezane uz pjesmu, a potom i razumijevanje tih osjeta kako bi mogli doći do rješenja, odnosno do shvaćanja značenja pjesme i našeg izbora ako imamo više od jednog mogućeg značenja, a upravo je to vidljivo na ovoj pjesmi. Na prvo slušanje možemo reći kako se ovdje radi o posljednjoj nogometnoj utakmici nogometaša Asima Ferhatovića zvanog Hase te su svi stigli na stadion kako bi ga ispratili. Naravno da se pjesma može shvatiti doslovno, ali uzmemo li u obzir neke povijesne činjenice, recimo da je na dan Titove smrti na Koševo zaista došao NK Osijek⁹ možemo vidjeti kako pjesmu možemo shvatiti i na drugi način. U tom svjetlu, pjesma, zapravo, pjeva o smrti Josipa Broza. Stadion na kojem su se ljudi okupili je zapravo metafora za narod koji je došao oplakati Tita. U pjesmi se više od jednom spominje mjesec *maj*, a ako znamo povijesne činjenice, onda ćemo to povezati sa smrću Josipa Broza koji je umro 4. svibnja. Pjesmu, shodno tome, možemo u potpunosti smatrati kao pjesmu posvećenu Titu. Na primjer, stih „Sine, Hase je tuk'o Engleze, Švabe, Ruse i ovo sad mu je posljednji meč“, možemo shvatiti doslovno, te bi onda značenje bilo kako je nogometaš zabijao golove reprezentacijama navedenih naroda, ali shvatimo li cijeli stih metaforički onda ćemo vidjeti kako se ne radi o nogometašu koji je zabijao golove tim reprezentacijama, već o Titu koji se diplomatski znao izboriti s vlastima tih zemalja. Sam naslov pjesme, odnosno stih koji se spominje u pjesmi je aluzija na tu majsku nedjelju, odnosno na 4. svibanj 1980. godine kad je Josip Broz Tito i napustio ovaj svijet. Dakle, netko će ovu pjesmu shvatiti kao stihove vezane uz umirovljenje nogometaša Asima Ferhatovića zvanog Hase, a oni drugi će u ovoj pjesmi pronaći alegoriju na Tita. Ovo dvojako rješenje ovisi o našoj memoriji i našoj iskustvenoj bazi. Onaj koji ne poznaje kontekst pjesme mogao bi pjesmu shvatiti na doslovan način.

⁸ Prema Biti, Marina – Danijela Marot Kiš. 2014. *Konceptualna metafora i kognitivna poetika*.

⁹ 1979–80 Yugoslav First League, url:

https://en.wikipedia.org/wiki/1979%E2%80%9380_Yugoslav_First_League, posjećeno 18.8.2023.

Svatko ima svoju percepciju i svatko bi ovu pjesmu mogao doživjeti na neki od dva spomenuta načina.

Kao što je rečeno ranije, život u neizvjesnosti kako će se odvijati život u Jugoslaviji nakon Maršalove smrti bio je izazov.

Pjesma donosi poticajni stih koji govori kako uvijek treba pronaći način da se krene *dalje*:

„Okrenu se Hase posljednji put...

uzdignutih pesnica i ozarena lica...

kao da veli: mene više nema al' imate još mnogo važnih utakmica“¹⁰

Još je jedan važan novo-primitivni autor obradio motiv velikog, ali vrlo voljenog vođe. Riječ je o pjesmi *Haile Selasije* (1988.) Elvisa J. Kurtovicha. Ovaj je etiopski car za Jugoslaveno bio poznat po tome što je bio veliki prijatelj upravo Josipa Broza Tita¹¹, a to se spominje i u pjesmi: „od svih naših prijatelja bio je najveći, vodio svoj narod bogatstvu i sreći - Haile Selasije, car Afrike i Azije“¹²

Pjesma se u obrađenoj reggae verziji našla na albumu *Fildžan viška* (1996.) kada je njezin autor, Elvis J. Kurtovich, bio član *Zabranjenog pušenja*.

Svojevrsnu kritiku post-Titove Jugoslavije najviše možemo pronaći na posljednja dva prijeratna albuma *Pozdrav iz zemlje Safari* (1987.) i *Male priče o velikoj ljubavi* (1989.). Zanimljivo je primijetiti kako se na albumu objavljenom četiri godine prije rata nostalgично gleda na neka stara vremena, vremena kada se vjerovalo u ideale, poput obilježavanja Dana republike i slavljenja uspjeha partizanskog pokreta što vidimo u pjesmi *Dan republike*.

U ovoj je pjesmi praznik metafora za vremena kada se isti obilježavao s većim žarom nego što je to slučaj u vremenu u kojem se pjeva. U prvom planu pjesme je Dragan, otac autora pjesme, koji žali za prošlim vremenima:

„Danas je Dan Republike i stari se sjeća ratnih dana.

Žao mu je što se ni klinci više ne igraju partizana“¹³

S druge strane, dok Dragan tuguje za prošlošću i u euforiji otvara prozore jer mu se čini da „logorske vatre u daljini gore“, zemlju pogađa kriza i nestašice. Država u svakom smislu i sama postaje prošlost. Primjer za to vidimo u stihovima:

„i stara kaže „jesi l' normalan, Dragane, zatvaraj prozore, ne radi grijanje!“ “

¹⁰ Zabranjeno pušenje, url: <http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/dok-cekas-sabah-sa-seitanom/>, posjećeno 21.8.2023.

¹¹ Hajle Selasije, Afrika i rastafarijanci: Kako je Selasije postao „car Afrike i Azije“, url: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-54704002>, posjećeno 21.8.

¹² Zabranjeno pušenje., url: <http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/fildzan-viska-2/>, posjećeno 21.8.

¹³ Zabranjeno pušenje, url: <http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/pozdrav-iz-zemlje-safari/>, posjećeno 20.8.2023.

Zanimljivo je dodati kako pjesma *Dan republike* ima i svojevrsni nastavak pjesmom *Od istorijskog AVNOJ-a* (1997.). U njoj je jedan od aktera ponovno Dragan koji je sada i doživio krah republike za koju se borio:

„Četr'est pete njega je primila partija, a s vojskom je uš'o u Trst

Sada ulazi na vrata komesarijata, a prima ga Crveni krst

Njegov sin više nema svoga osmijeha po kom su ga znale cure s Koševa

Kaže: *Stari, tvoja Juga je veliki zajeb, tebe i tvojih komunjara* „¹⁴

Druga pjesma iz albuma *Pozdrav iz zemlje Safari* koju valja spomenuti u ovom kontekstu je *Srce, ruke i lopata* koja pjeva o Avdiji, vrijednom čovjeku čija su jedina oružja bila upravo njegovo srce, ruke i lopata. Pjesma kroz lik Avdije govori o svim onim ljudima koji su nakon Drugog svjetskog rata izgradili tadašnju republiku, što se posebno vidi iz stiha:

„Zemlja je bila srušena, valjalo se dizati iz pepela.

Radio je tada Avdija k'o što radi deset armija“¹⁵.

Kao što je to bio slučaj u pjesmi *Dan republike* na kraju se pokazuje kako više nitko u društvu ne mari za radničke vrijednosti.

„Dođoše nova vremena izgubi se negdje Avdija.

Zaboravili smo svi na njega imamo dovoljno bagera“¹⁶.

Budući da su pjesme nostalgичnog karaktera, veselog su tona i kao takve se dobro uklapaju u album među ostale jednako zvučno vesele pjesme poput *Hadžija il bos* i *Balade o Pišonji i Žugi*.

S druge strane, *Male priče o velikoj ljubavi*, koje su izašle samo tri godine prije početka rata u Bosni i Hercegovini, donose tmurniju atmosferu i pjesme manje veselog zvuka. Na primjer, pjesme *Pklatovi 1 (Invazija Pklatova)* i *Pklatovi 2 (Veliki bijeg)*, govore o neobičnim stvorenjima koji su došli i, kako kaže stih: „zauzeli cijeli grad - nisi više znao, tko je čovjek, a tko je pklat“¹⁷. Vidimo da se ovdje radi o pjesmi nastaloj iz dobrog zezanja, međutim neosporivo je to što se te pjesme nalaze baš na albumu nastalom pred sam rat. *Pklatovi* su očigledna metafora na tadašnju vlast, tj. na ljude koji su imali moć i htjeli da ih narod sluša, što vidimo iz stihova: „mi smo Pklatovi i nemojte nam šta zamjeriti, mi samo želimo da mislite ko mi“. Tu su još i pjesme *Kanjon Drine* i *Straža pored Prizrena*, koje također,

¹⁴ Genius, url:<https://genius.com/Zabranjeno-pusenje-od-istorijskog-avnoj-a-lyrics> , posjećeno 20.8.2023.

¹⁵ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/pozdrav-iz-zemlje-safari/>, posjećeno 20.8.2023.

¹⁶ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/pozdrav-iz-zemlje-safari/>, posjećeno 20.8.2023.

¹⁷ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/male-price-o-velikoj-ljubavi/>, posjećeno 20.8.2023.

predviđaju da će se dogoditi promjena, koja neće biti dobra. No, pjesma koja sve najradikalnije predviđa jest posljednja pjesma na albumu, *Zvijezda nad Balkanom*. Na početku se poziva na stare vitezove, vjerojatno aludirajući na borbe sa Turcima u prošlosti.

Čekanje kad će jedna zvijezda nad Balkanom jače zasjati upravo je čekanje na trenutak da počne *ludilo*. Znakova da je tako nešto neizbježno bilo je puno. Na primjer, govor Slobodana Miloševića na Gazimestanu, sve javniji četnički skupovi i buđenja nacionalizma na prostoru bivše SFRJ.

Zvijezda nad Balkanom jedina je predratna pjesma u kojoj se spominje *oružje* koje je ovdje implicitna metafora rata koji će uskoro i doći, što možemo vidjeti iz refrena:

„Sinoć, mala, čudan san sam usnio,
oružje skriveno u sijenu i zamak što je gorio
vatre u šumi, čuli su se bubnjevi,
a jedna zvijezda na nebu nad Balkanom poče jače sijati“¹⁸

Simbolično, ovom se pjesmom završava četvrti album grupe, nakon čega grupa čiju osnovu čini duo Sexon-Karajlić prestaje postojati.

Paralelno s izlaskom ovog albuma na televiziji Sarajevo počela se prikazivati druga sezona *Top liste nadrealista*. Kao što su pjesme predviđale *veliku promjenu* tako se i u novoj sezoni *Nadrealista* nerijetko mogao pronaći skeč političke tematike. Dobar primjer za to bio je skeč *Sarajevski zid*, nastao kao odgovor na pad Berlinskog zida, u kojemu dolazi do svađe radnika čistoće istočnog i zapadnog Sarajeva jer su obje skupine bacale smeće preko zida. To je tada možda bilo smiješno, međutim nedugo nakon što je spomenuti skeč prikazan zaista je i došlo do podjela u društvu.

4.3. Rat: Prije i poslije

Ranije je već spomenuto kako se neke poratne pjesme *Zabranjenog pušenja* nastavljaju na određene pjesme nastale prije rata. Još jedan primjer toga bit će naveden u ovom poglavlju. Radi se o pjesmama *Kanjon Drine* (1989.) i *Tri ratna hamera* (1997.).

Predratne pjesme predviđaju rat koji će se uskoro dogoditi, a poslijeratne pjesme govore o njegovim posljedicama. U predratnim pjesmama nemamo toliko poremećaj vezan uz neku životnu okolnost, ali on se kroz pjesme predviđa. U poslijeratnim je pjesmama očito da se radi

¹⁸ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/male-price-o-velikoj-ljubavi/>, posjećeno 20.8.2023.

o činjeničnom mišljenju autora, a inspiracija za pisanje pjesme bio je sam rat, a isti možemo okarakterizirati kao događaj koji je izazvao traumu, i, u ovom slučaju, inspiraciju za pisanje pjesme.

Kanjon Drine (1989.) započinje sa: „Kanjon Drine je iza nas, stopamo Mufa, Kiki i ja“¹⁹

Njih trojica, koji predstavljaju tri naroda koji žive u Bosni i Hercegovini idu prema kanjonu Drine i tu sreću starog kamiondžiju koji im kaže: „Neće ovo, djeco, na dobro poći jer sve ide unatrag,“²⁰

Vidimo kako se i u ovoj pjesmi predviđa kako se će se dogoditi nešto loše i kako se najavljuje podjela naroda.

Na kraju pjesme autor upotrebljava orijentacijsku metaforu u stihu "Kanjon Drine je iza nas, ispred nas je ravna Romanija. Snijeg se topi, ništa neće zaustaviti dolazak novog proljeća"²¹ gdje kanjon Drine koji je iza aktera pjesme predstavlja udaljavanje od Sarajeva koji je multietnički grad. Grad u kojem su jednako dobrodošli muslimani, katolici i pravoslavci (Mufa, Kiki i ja), a ravna Romaniji koja se nalazi ispred, a geografski se nalazi između kanjona Drine i Sarajeva, predstavlja cilj kojemu trojac teži. Oni žele nastaviti normalno živjeti. Bez da se gleda tko je koje vjere ili nacije, odnosno, žele da prestane stanje o kojem govori stari kamiondžija iz pjesme, što vidimo iz stihova: "živimo u plemenima ko Apaši..."²²

U pjesmi *Tri ratna hamera* (1997.) vidimo što se pred sam početak rata dogodilo s trojcem: „Mufa je znao kome pripada, spreman je dočekao i taj dan.

Ja sam se bio ispario

Kiki je ostao da kreči stan“

Ovdje možemo primijetiti i autobiografsku crtu pjesme: Nele Karajlić zaista je otišao iz Sarajeva prije samog početka rata i više se nije vraćao, a njegovi su prijatelji, Bošnjaci i Hrvati poput kolega iz grupe Zenita Đozića i Seje Sexona (Davor Sučić) ostali u Sarajevu.

U ovom kontekstu zanimljiva je i pjesma *Agregat* (2006.). To je pjesma koja pjeva o snalažljivosti stanovnika Koševa, koji su za vrijeme opsade Sarajeva odlučili napraviti agregat.

¹⁹ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/male-price-o-velikoj-ljubavi/>, posjećeno 20.8.2023.

²⁰ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/male-price-o-velikoj-ljubavi/>, posjećeno 20.8.2023.

²¹ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/male-price-o-velikoj-ljubavi/>, posjećeno 20.8.2023.

²² Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/male-price-o-velikoj-ljubavi/>, posjećeno 20.8.2023.

Na početku pjesme nalazimo strukturnu metaforu. Primjer jest stih „Al' vel'ku igru zaigraše igrači, a na nebu se javi loši znak.“ Uzmemo li ovaj stih kao metaforu vezanu za rat, onda bi upravo *vel'ka igra* predstavljala rat. Umjesto rata se, dakle, spominje *igra*.

U refrenu možemo primijetiti orijentacijsku i ontološku metaforu:

„Sad ste donji veliki igrači
u naša srca unijeli ste hladnoću i mrak.

Al' na Koševu će opet gorit' svjetlo. Fuada Midžića 19 pravi agregat“

Donji su oni koji su započeli rat, što se u ovom stihu odnosi na pad i poraz, a *gore* su upravo oni koji su radili agregat, ljudi iz ulice Fuada Midžića 19.

Personifikacija jest vjerojatno najočitija ontološka metafora. Ona funkcionira tako da se ne-ljudskome daju ljudske osobine. (Lakoff i Johnson 2015: 30)

Ovdje se jedan konkretan pojam kao što je naziv ulice uzima za nešto ne-ljudsko, a daju joj se osobine živoga. Naziv ulice zapravo je metafora za njene stanovnike koji su usred ratnih događaja pogođeni nestankom struje i stoga rade agregat.

Također, *svjetlo* iz stiha može predstavljati implicitnu metaforu gdje ono predstavlja kraj loše i *tamne* situacije kao što je rat i sve što on donosi.

Za kraj ovog poglavlja, svakako treba spomenuti veliki hit grupe *Jugo 45*. To je pjesma koja nostalgично pjeva o prijeratnim vremenima:

„Bilo je to dobro vrijeme
sve na kredit, sve za raju, jarane
U auto naspi čorbe, pa u Trst po farmerke
Bilo je to dobro vrijeme
te na izlet, te malo na more
U kući puno smijeha
U bašći Jugo 45“²³

Ovdje se radi o posebnom slučaju metonimije, u kojoj dio stoji za cjelinu. To je figura koju tradicionalni retoričari nazivaju *sinegdoha*.

U ovim slučajevima, kao i u drugim slučajevima metonimije, koristi se jedan entitet za označavanje još. Metafora i metonimija različite su vrste procesa. Metafora je prije svega način poimanja jedne stvari pomoću druge, a njezina je primarna funkcija razumijevanje. Metonimija pak ima prvenstveno referencijalnu funkciju, tj. omogućuje nam korištenje jednog entiteta kao *zastupnik* drugoga. Ali metonimija nije samo referencijalno sredstvo. Ona također

²³ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/agent-tajne-sile-2/>, posjećeno 20.8.2023.

ima funkciju pružanja razumijevanja. Na primjer, u slučaju metonimije DIO ZA CJELINU mnogo je dijelova koji mogu zastupati cjelinu.

Metonimija ima istu namjenu kao i metafora, i to donekle na isti način, ali nam omogućuje da se konkretnije usredotočimo na određene aspekte onoga na što se referira. Također je poput metafore jer nije samo poetsko ili retoričko sredstvo, niti je isključivo pitanje jezika. (Lakoff i Johnson 2015: 34)

Sinegdoha je u ovoj pjesmi upravo Jugo 45, auto koji se proizvodio u Jugoslaviji, u kragujevačkoj automobilskoj tvrtki Zastava. Budući da su ti automobili bilo vrlo popularni među tadašnjim stanovništvom, Jugo 45 jest važan dio jugoslavenske povijesti. Upravo taj dio predstavlja cjelinu, tj. Jugoslaviju. Pjesma ne pjeva o automobilu, već o bivšoj državi, koju u ovom slučaju predstavlja upravo spomenuti automobil.

4.4. Ljubav

Ljubavna tematika bila je prisutna od samih početaka. Na drugom albumu *Dok čekaš sabah sa šejtanom* prve tri pjesme govore o lijepim djevojkama, svaka na svoj način. Prva je *Stanje šoka*. Radi se o pjesmi gdje je lirski subjekt *do ušiju* zaljubljen u jednu djevojku što vidimo iz početnih stihova:

„Zbog tebe sam ostavio pos'o s farmerkama

Zbog tebe sam trzn'o handžar na jarana

Ti si moja zakletva, ti si moj bog

Tvoje ime s'ja sa ramena mog

A ti, a ti, a ti, a ti

Šokiraš me, majke mi“²⁴

U naslovu pjesme vidimo metaforu zaljubljenosti. Autor je toliko zaljubljen da se osjeća kao da je doživio stanje šoka.

Sljedeća pjesma, *Djevojčice kojima miriše koža* govori o klasnim razlikama u tadašnjem društvu. Zaljubljeni pojedinac s Koševa pokušava zadiviti djevojke iz bogate obitelji, ali mu to ne uspijeva:

„Možeš im lagat' da ti je babo direktor ili da si treća godina prava

One će znati da si niko i ništa, običan uhljup s Koševa“²⁵

²⁴ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/dok-cekas-sabah-sa-sejtanom/>, posjećeno 20.8.2023.

Orijentacijsku metaforu vidimo u refrenu pjesme: „S one strane ulice stanuju djevojčice kojima, kojima miriše koža“²⁶. Druga strana ulice predstavlja nešto nedostižno za mladića iz pjesme. Nedostižno u materijalnom, ali i kulturološkom smislu.

Treća pjesma je *Lutka sa naslovne strane*. Već u naslovu vidimo implicitnu metaforu. *Lutka* predstavlja lijepu djevojku koja je htjela postati popularan model nekog časopisa i tako se obogatiti, što joj na kraju nije pošlo za rukom.

„Htjela si da tvoje aktove vidi barem pola svijeta

A sada u granapu Sedrenika lokalni dripci te pitaju - lutko, pošto je pašteta“

Zanimljivo je spomenuti da je istu implicitnu metaforu sedam godina ranije upotrijebio i Bora Đorđević na prvom singlu *Riblje čorbe*. Ta pjesma ima vrlo sličnu premisu što vidimo iz njenog refrena:

„Ti si savršenstvo bez mane
ti si deo vojničkih snova
ti si lutka sa naslovne strane
i treba ti lova“²⁷

Jedna od poznatijih, ako ne i najpoznatija ljubavna pjesma *Zabranjenog pušenja* jest *Možeš imat moje tijelo* (1997.). Ova pjesma pjeva o subjektu koji je u dijaspori zaradio bogatstvo. Dok je „šljakao u tuđoj zemlji“ sanjao je o voljenoj ženi i imao je u planu oženiti se njome kad se jednog dana vrati u svoju zemlju. Međutim, iz refrena pjesme saznajemo kako ga njegova draga nikad neće voljeti:

„Rekla mi je prvo večer, rekla mi je sve
Možeš imat moje tijelo, ali dušu ne“²⁸

Ovdje nalazimo ontološku metaforu, *dušu*, kao nešto neživo i apstraktno promatramo kao entitet, te se na nju referiramo. (Lakoff i Johnson, 2015: 24-25) S druge strane, tijelo je metafora za isključivu tjelesnu ljubav lišenu emocija. Ovom se pjesmom želi reći kako je tjelesno nešto prizemno, prolazno, i nevrijedno spomena, a ideali su duhovnog tipa i da tome treba težiti.

Pročitamo li pjesmu *Možeš imat moje tijelo*, vidjet ćemo kako se radi o otužnoj pjesmi o nesretnoj ljubavi dvoje supružnika. To se posebno vidi na završnim stihovima:

²⁵ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/dok-cekas-sabah-sa-sejtanom/>, posjećeno 20.8.2023.

²⁶ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/dok-cekas-sabah-sa-sejtanom/>, posjećeno 20.8.2023.

²⁷ Genius, url: <https://genius.com/Riblja-corba-lutka-sa-naslovne-strane-lyrics>, posjećeno 19.8.2023.

²⁸ Zabranjeno pušenje, url:<http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/fildzan-viska-2/>, posjećeno 20.8.2023.

„Razboli se, Bog je mladu uze
pamtim vječno njene zadnje suze
i šaptaje : *Ti si čovjek vrijedan,*
Ali život, život on je bijedan...“²⁹

To da je život bijedan upravo opisuje njihov život, odnosno način na koji su oni živjeli. Mogli bi pomisliti kako se radi o siromašnom životu, ali ovdje se ipak ne radi o materijalnoj bijedi i neimaštini. Riječ *bijedan* ovdje se odnosi na to da je život lišen emocija i prave ljubavi zapravo jadan i na neki način nepravedan. Možemo zaključiti kako su supružnici u pjesmi svoja dva životna puta ukrstili u jedan put i jedno zajedničko putovanje, ali ipak, jedan od supružnika izjavio je kako je život bijedan jer samo zajedništvo ovdje ne znači i ljubav što je u konačnici nepravedno za oboje i život ispada bijedan, ali život je samo jedan, tako da se sve osim života može mijenjati.

Još jedna pjesma koja pjeva o suprotstavljanju tjelesnog i duhovnog jest *Piccola storia de grande amore* (1989.).

Pjesma je to o Giovanniju, talijanskom vodoinstalateru, koji dolazi u Međugorje ne bi li se produhovio jer kako kaže stih: „Rekli su mi: *"Tu ćeš vidjet' gospu Mariju!"*“

Međutim, on na svom putovanju susreće Katarinu, djevojku od sedamnaest godina koja svira orgulje u lokalnoj crkvi i sprema se da se jednog dana zaređi. Giovanni se zaljubljuje u Katarinu što pjeva u refrenu ove neobične pjesme:

„Amore mio, Madre di Dio
što si mi učinila?
Amore mio, Madre di Dio
na grijeh me navela
Amore mio, Madre di Dio
poslala si Amora,
a njegova me strijela pogodila“

U ovoj se pjesmi zapravo tjelesno i duhovno izjednačuju. Giovanni je došao u Međugorje ne bi li dobio duhovno zadovoljstvo, ali je to dobio pomoću tjelesnog zadovoljstva. Katarinu se može promatrati kao metaforu Gospe Marije, tj. Katarina se na neki način ukazala Giovanniju.

²⁹ Zabranjeno pušenje, url: <http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/fildzan-viska-2/>, posjećeno 20.8.2023.

S druge strane, ovdje može biti riječ i o sinegdohi. Giovanni može predstavljati dio koji predstavlja cjelinu tjelesnoga, a Katarina dio cjeline koja predstavlja duhovno.

Njihova priča nema sretan kraj jer Katarini ipak prevagne ljubav prema duhovnom, a ne tjelesnom, međutim i sama se propituje je li to ispravna odluka, što vidimo iz stihova:

„I svaki put kad se sjeti Giovannija
njena ruka prođe kud je prošla njegova
i tako je đavo redovno uzima,
Hrist il' Giovanni, šta je istina?“³⁰

Na kraju pobjeđuje duhovno, ali ipak ostaje otvoreno pitanje što je zapravo istina.

Stoga, ovo nije pjesma koja nam daje odgovore na pitanja duhovnog i tjelesnog, niti je pjesma kritika Crkve ili religije. To je samo pjesma koja postavlja pitanja, a slušatelj, svaki za sebe, mora odlučiti za koju će se stranu opredijeliti.

³⁰ Zabranjeno pušenje, url: <http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/audio/male-price-o-velikoj-ljubavi/>, posjećeno 20.8.2023.

5. Zaključak

U ovom sam radu u kratkim crtama predstavio i analizirao samo mali dio stvaralaštva *Zabranjenog pušenja* kroz stilsku figuru metafore, ali i sinegdohe kao posebnog slučaja metonimije. Svi ovi elementi pomogli su prilikom analize nekoliko izdvojenih pjesama.

Zabranjeno pušenje od svojih početaka početkom osamdesetih godina 20. stoljeća do današnjih dana pruža uvid u jedan period povijesti koji ostaje zabilježen unutar pjesama, ali i kao iskaz autora i njihovo sazrijevanje od mladih dana do zrelih godina. Svaka pjesma je poseban iskaz i svaka od njih može poslužiti kao tema i predložak za daljnju analizu.

Vidjeli smo u primjerima navedenim u ovom radu kako se uglavnom radi o pjesmama s povijesnom, ljubavnom ili tematikom koja obrađuje ljubav prema gradu Sarajevu. Kroz analizirane metafore vidimo da su ljubav prema Sarajevu i njegovoj okolini bili važna inspiracija za nastanak mnogih pjesama.

U pjesama o politici vidjeli smo svojevrsno upozorenje da nešto u društvu ne funkcionira i da bi moglo doći do rata. Kad je taj rat stvarno došao, pjesme su bile ispunjene nostalgijom prema vremenima dok isti još nije bio na vidiku, a može se iz njih iščitati i generalno mišljenje o besmislu rata.

Na koncu, u ljubavnim pjesmama, pogotovo onima iz prijeratne faze možemo vidjeti mladenački duh, tj. prikaz kako su izgledale ljubavne zgone i nezgone mladeži u Sarajevu tih godina i naravno, važnosti duhovnog nasuprot tjelesnome.

Zaključio bih kako *Zabranjeno pušenje* svakako jest grupa koja je, pogotovo u svojim počecima, oštro izražavala svoje mišljenje o društvu, nerijetko namjerno provocirajući ne bi li se ukazalo na probleme i zbog svega toga svakako ulazi u skupinu najoriginalnijih, i najboljih *rock* skupina s prostora bivše države.

6. Popis literature

Knjige

Aristotel, 2008, *O pesničkoj umetnosti*, Beograd: Dereta

Bagić, Krešimir, 2012, *Rječnik stilskih figura*, Zagreb: Školska knjiga.

Janjatović Petar, 2007, *Yu rock enciklopedija 1960-2006*, Beograd: Čigoj štampa

Lakoff, George i Mark Johnson, 2015, *Metafore koje život znače*, Zagreb: Disput

Solar, Milivoj, 2005, *Teorija književnosti*, Zagreb: Školska knjiga.

Stanojević, Mateusz-Milan, 2013, *Konceptualna metafora u kognitivnoj lingvistici: pregled pojmova*. Zagreb: Srednja Europa.

Stanojević, Mateusz-Milan, 2014, *Metafore koje istražujemo: Suvremeni uvidi u konceptualnu metaforu*, Zagreb: Srednja Europa

Internetski izvori

1979–80 Yugoslav First League, url: https://en.wikipedia.org/wiki/1979%E2%80%9380_Yugoslav_First_League, posjećeno 18.8.2023.

Genijalci i šupci. Priča o Zabranjenom pušenju, url: <https://www.index.hr/magazin/clanak/genijalciisupcipricaoabranjenompusenju/2470321.aspx>, posjećeno 10.8.2023.

Hajle Selasije, Afrika i rastafarijanci: Kako je Selasije postao „car Afrike i Azije“, url: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-54704002>, posjećeno 21.8.2023.

kognitivna lingvistika, url: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32240>, posjećeno 17.8.2023.

Sinopsis za podcast: Kako je Pušenje objasnilo raspad Jugoslavije?, url: <https://www.bilten.org/?p=45263>, posjećeno 13.8.2023.

Zabranjeno pušenje, url: <http://www.zabranjeno-pusenje.com/home/>, posjećeno 20.8.2023.

Video izvori:

Veče sa Ivanom Ivanovićem: Gost Nele Karajlić, url: <https://www.youtube.com/watch?v=iYtM9IUZJiY>, posjećeno 10.8.2023.

Partizanski Film Dokumentarac, url: https://www.youtube.com/watch?v=0zfcXV_PISw&t=2651s, posjećeno 17.7.2023.

Audio izvori

Zabranjeno pušenje:

Dasi st Walter, Jugoton, 1984.

Dok čekaš sabah sa šejtanom, Jugoton, 1985.

Pozdrav iz zemlje Safari, Diskoton, 1987.

Male priče o velikoj ljubavi, Diskoton, 1989.

Fildžan viška, Dallas records, 1997.

Ja nisam odavle, Komuna, 1997.

Agent tajne sile, Menart, 1999.

Hodi da ti čiko nešto da, Civitas, 2006.

Radovi na cesti, Croatia records, 2013.

Ostali audio izvori:

Riblja čorba: *Lutka Sa Naslovne Strane / On I Njegov BMW*, PGP RTB, 1978. (singl)

Elvis J. Kurtovich: *The Wonderful World Of The Private Business (Čudesan Svet Privatluka)*,

Diskoton, 1988